

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Az ukrajnai menekültek lakhatási életútjai Magyarországon

SCHUMANN RÓBERT¹ – ZATYKÓ JUDIT²

ABSZTRAKT

Elemzésünkben az ukrajnai menekültek szövevényes és töredezett magyarországi lakhatási életútjait követjük nyomon. Kiindulópontunk, hogy az orosz-ukrán háború elől menekülők némileg különböző összetételű csoportot alkotnak Magyarországon, mint az EU más tagországaiban, mely akár eltérő menekültellátási stratégia kialakítását is igazolhatná az érintett országokban. A jelenség hazai vetületét az ukrajnai menekültekkel folytatott vegyes módszertanú kutatásunk (interjúk – N=11, kvantitatív online vizsgálat – N=460 fő) alapján rajzoljuk meg. A terepmunka nem csupán a 2023. decemberi lakhatási pillanatfelvétellel szolgál, hanem visszatekint a menekülők érkezés utáni első lakhatásáig, és nyomon követi a további költözközéseket is. Az írás igyekszik a lakhatási életutak, a közel két évet felölelő időszak lakhatási átrendeződései mögé nézni, és támpontokat adni az ukrajnai menekültek lakhatását meghatározó egyéb tényezők vonatkozásában is. E tényezők közül kiemelten foglalkozunk a hazai menekültellátási stratégiába nem illeszkedő, állampolgári szolidaritást kifejező lakhatási felajánlások hatásával. Vonatkozó eredményeink részletesen taglalják a magánszállás alapú szolidáris lakhatás hozzáadott értékét, de arra is rávilágítanak, hogy megfelelő támogatás nélkül ez a lakhatási forma kockázatot is jelenthet és kevésbé fenntartható.

KULCSSZAVAK: ukrajnai menekültek, menekültellátás, lakhatási életutak, lakhatási átrendeződés, szolidáris lakhatás, szállásadó – befogadott viszony

ABSTRACT

Housing trajectories of Ukrainian refugees in Hungary

Our analysis traces the complex and fragmented housing trajectories of Ukrainian refugees in Hungary. Our starting point is that the refugees fleeing the Russian-Ukrainian war form a group with somewhat different composition in Hungary than in other EU member states, which could justify the development of a different refugee care strategy in the countries concerned. We draw the domestic aspect of the phenomenon based on our mixed-methodology research with Ukrainian refugees (interviews - N=11, quantitative online survey - N=460). The fieldwork not only provides a snapshot of housing in December 2023 but also looks back to the refugees' first housing after arrival and traces their subsequent moves. The paper tries to look behind the housing trajectories, the housing rearrangements over a period of almost two years, and to

¹ Szociológus, Szociometrum Kft.; e-mail: robert.schumann@szociometrum.hu

² Szociológus, Szociometrum Kft.; e-mail: zatyko.judit@szociometrum.hu

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

provide clues regarding other factors determining the housing impact of Ukrainian refugees. Among these factors, we focus on the impact of the offer of solidarity housing by citizens that is not part of the national refugee assistance strategy. Our related results detail the added value of private solidarity housing but also highlight that it can be risky and unsustainable without adequate support.

KEYWORDS: *Ukrainian refugees, refugee care, housing trajectories, housing reallocation, solidarity housing, host – hosted relationship*

Bevezetés

Három év telt el azóta, hogy 2022 februárjában Oroszország megtámadta Ukrajnát. Az agresszió következtében eddig legkevesebb 8 millió ember volt kénytelen elhagyni lakóhelyét, közülük 6 millió főt meghaladóan menekültek Európába; az unión belül pedig több mint 4,3 millió ukrán állampolgár kapott ideiglenes menekült státuszt.³ Az ukránok e jelentős, folyamatos országhagyása a második világháború óta az egyik legnagyobb menekültmozgást jelenti Európában.

Az, hogy az országukat elhagyni kényszerülő ukránok elsődlegesen az Európai Unió tagállamai felé vették az irányt, több kulcsfontosságú tényezővel is összefügg: így például a földrajzi közelséggel, a menekülést megkönnyítő ingyenes közlekedési lehetőségekkel, a már meglévő diaszpóra jelenlétével (pl. Lengyelország), a gazdasági érvényesülés lehetőségével-ígéretével, méltó elszállásolási lehetőségekkel, vagy akár – a már korábban érvényes – az EU tagállamain belüli szabad mozgás és az ideiglenes tartózkodás lehetőségével.⁴

Magyarország a menekültek szempontjából tranzitországnak számít: mind Ukrajna, mind Románia felől érkezve milliók vándoroltak keresztül az országon. A hosszabb ideje Magyarországon tartózkodó ukrainai menekültek (azon kisebbség, akik nem utaztak tovább) száma folyamatosan változik a háború kezdete óta. E számosságot, különböző nehezítő tényezők miatt, pontosan megadni nem, csak becsülni lehet, mely alapján csoportjuk nagysága elérheti a 100-120 ezer főt (menedékesek, kettős állampolgárok, 2022. február 24. után érkezett regisztráció nélküli ukrán állampolgárok).⁵

³ <https://www.statista.com/statistics/1312584/ukrainian-refugees-by-country/>
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics

2022. március 4-től (visszamenőleg is) az Ukrajnából a háború miatt menekülőket ideiglenes védelemben részesítik az Európai Unió tagállamaiban.

⁴ 2001/55/EK tanácsi irányelv és a Tanács (EU) 2022/382 végrehajtási határozata, 2022. március 4.

⁵ Az Eurostat adatai szerint 2024. július végéig 40 600-an kaptak Magyarországon ideiglenes védelmet (más források szerint, ennél kevesebben, 36 600-an) – a legtöbben 2022. április-júliusi periódusban, 22 600-an. Ehhez képest az országban tartózkodó, 2022. február 24. után érkező ellátásra jogosult, de formálisan nem menedékes kettős (ukrán-magyar) állampolgárok számáról nincs publikált adat, de részletes becslés sem látott napvilágot. Számuk vélhetőleg eléri a menedékesek számát. (2021-ben körülbelül

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Európa óriási támogatást és szolidaritást tanúsított az elüldözött emberek iránt, az Európai Unió gyorsan reagált és aktiválta az EU átmeneti védelemről szóló irányelvét. Ez lehetővé tette, hogy a konfliktus elől menekülő emberek gyorsan letelepedhessenek, dolgozhassanak, utazhassanak és szolgáltatásokat vehessenek igénybe az EU-ban. A nagyszámú menekült ellátását az érintett országok eltérő tapasztalati, jogi, szervezeti, civil részvételi és ellátó-rendszerbeli háttér- és infrastrukturális keretek között igyekeztek megoldani. Minden érintett országban a menekültellátás része a – tágan értelmezett – lakhatási segítségnyújtás.⁶ E feladatra az országok többsége a létező strukturális kereteik között, a korábbi tapasztalataik alapján, minél több alternatíva mentén keresett megoldásokat.⁷ Az ukrainai menekülthullámban érintett fogadóországok szinte mindegyikében a korábbi gyakorlatokat kiegészítve (a 2015-ös menekülthullámmal kapcsolatos tapasztalataik bázisán), a menekültek elhelyezésére állampolgári közreműködéssel megvalósuló úgynevezett szolidáris szállásbiztosítási („hosting”) programokat⁸ is indítottak, melyek keretében ukrainai menekültek kerültek magánszállás alapú befogadásra.

Magyarország az érintett európai országoknál e tekintetben nagyobb kihívásokkal volt kénytelen szembesülni. A fő nehézség abból fakadt, hogy a magyarországi menekültellátási rendszer a háború kitörését megelőző években leépítésre került.⁹

130-150 ezren rendelkeztek magyar-ukrán kettős állampolgársággal, a háború kezdete után legfeljebb 60-80 ezren maradhattak Kárpátalján – ők jöttek először – és nagy tömegben – Magyarországra menekültként.) Ahogy nincs adat a kettős állampolgárokról, úgy nincs publikált adat azokról sem, akik ukrán állampolgárok, de regisztráció nélkül tartózkodnak az országban: például biometrikus útlevéllel léptek be; családtagok, akik regisztráció nélkül a már korábban munka miatt itt tartózkodókhoz csatlakoztak; „időszakos” keresőtevékenységet folytatók. (A biometrikus útlevéllal rendelkező ukrán állampolgárok 2017 óta vízummentesen léphetnek be az uniós és nem uniós schengeni országokba. Bármely 180 napos időszakon belül legfeljebb 90 napig tartózkodhatnak adott országban.)

Az Ukrán Nagykövetség például 200 ezer főre becsüli a Magyarországon tartózkodó ukránok számát, azonban vélhetőleg beleszámolják ebbe a február 24. előtt már itt lévőket is (tartózkodási engedélyesek) – 40 ezer fő.

⁶ A 2001/55/EK irányelve alapján a tagállamok biztosítják a védelmi minimumokat: a munkavégzés lehetőségét, a megfelelő szálláshelyet, a sürgős és alapvető egészségügyi ellátást, a 18 év alatti személyek részére az oktatást.

⁷ A menekültek nagy száma miatt az egyes, különösen érintett településeknek (országoknak) olyan ad hoc megoldásokra is támaszkodniuk kellett kezdetben, mint például sátrak, tornatermek, szállodák ideiglenes használatra, konténer falvak létrehozása és a magánszálláshelyek beemelése. (Lakševics et al, 2024)

⁸ A hosting tágabb értelemben véve nem újkeletű, számos nyugat-európai nagyváros szociális ellátó-rendszere évtizedek óta alkalmazza (leszakadó csoportok tagjai, valamilyen ok miatt lakhatási segítségre szoruló, avagy menekült esetében). A modell azon a felismerésen alapszik, hogy a nagyvárosokban hiányoznak a megfizethető lakások, és ezzel összefüggésben nehezített a beilleszkedés folyamata; növekszik a leszakadó csoportok társadalmi kirekesztődésének kockázata (pl. hajléktalanság).

⁹ A kormány az állami hivatalok hatáskörét és a hozzájuk rendelt pénzügyi, intézményes, emberi erőforrásokat jelentősen csökkentette, a menekülteket befogadó állomásokat és a menekülteket segítő integrációs forrásokat szinte teljesen megszüntette. Leépítésre kerültek emellett – többek között – a nemzetközi védelem alatt állók számára biztosított célzott elszállásolási megoldások is. A hiányzó menekültellátási lakhatási infrastruktúrát a lakhatási célú támogatások sem tudták ellensúlyozni, hiszen azok csupán eseti jelleggel, projektalapon voltak elérhetők (Tóth – Bernát 2022; Zatykó – Schumann 2024).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Az állam felkészületlenségét tetézte, hogy az ország tranzitjellege miatt a befogadó országok többségéhez képest eltérő elszállásolási stratégiára volt szükség, elsődlegesen rövidtávú, akár százezrek ellátására képes, tranzit elszállásolásra. A késlekedő állami szerepvállalás, az intézmények hiánya a háború első hónapjaiban egyfelől a karitatív szervezeteket és az érintett önkormányzatokat hozta helyzetbe, akik igyekeztek megtenni, amit csak tudtak; másfelől állampolgárok tízezreit mobilizálta, és indította el a szolidaritás alulról induló szerveződéseit. Noha az állam – eltérően az érintett európai országok szállás-elhelyezési gyakorlatától –, kizárólag intézményes elhelyezést biztosított (dotált) és nem tekintett alternatívaként az ukrainai menekültek magánszállás alapú elhelyezésére; az állampolgárok jelentős számban spon-tán módon váltak szolidáris szállásadóvá.¹⁰

A 2024. augusztus 21. óta hatályos Kormányrendelet¹¹ tovább szűkíti az Ukrajná-ból érkező menekültek magyarországi elszállásolásának lehetőségét. Ezentúl csak bizonyos ukrainai régiókból – „Ukrajna katonai műveletekkel közvetlenül érintett közigazgatási egységei” – érkező (regisztrált ukrainai lakóhely felmutatásával) lehet állami segítséget kapni Magyarországon. Így Nyugat-Ukrajna és Kárpátalja me-nekültjei kiesnek a magyar állami menekültrendszerből. Ez különösen komoly ki-hívást jelent annak fényében, hogy a közösségi szállásokon élők körében domináns csoportot alkotnak a kárpátaljai magyar roma családok, akik éppen azért kerültek/ maradtak az állami szálláshelyezés rendszerében, mert súlyos társadalmi-gazda-sági hátrányokkal érkeztek, amit tetézett az is, hogy a kollektív szálláshelyen eltöl-tött idő (számos ok miatt), nem járult hozzá a magyarországi beilleszkedésükhöz. Az új kritériumoknak nem megfelelő több ezer menekült semmiféle alternatív szállásra nem jogosult.¹²

Az adatfelvétel jellemzői

Vizsgálatunk célcsoportját azon felnőtt lakosok jelentették, akik a szomszédban zajló háború elől 2022. február 24-ét követően Magyarországra menekültek, s kö-zép- vagy hosszútávon életvitelszerűen Magyarországon tartózkodnak és legalább

¹⁰ Magyarország kormánya a többi EU-s országhoz képest valamelyest eltérően értelmezte az Európai Unió Alapjogi Chartája 34. cikkének (3) bekezdését – a rendelkezés védi a szociális lakhatáshoz és a lak-hatási támogatáshoz való jogot – azzal, hogy csak a kollektív elhelyezésre fókuszált. A rendelkezés célja a méltó megélhetés biztosítása mindazok számára, akik nem rendelkeznek elegendő forrással. Az Európai Bizottság 2022. márciusi közleménye kiemeli, hogy a tagállamoknak több tartós megoldást kell beépíte-niük szélesebb körű lakáspolitikájukba.

¹¹ 337/2023. (VII. 24.) Kormányrendelet. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/ab28d10305f-46b9e880b338de3cad423be887748/megtekintes>

¹² Az UNHCR becslése szerint a módosítások miatt két-három ezer menekült veszíthette el támogatott lakhelyét, köztük veszélyeztetett családok, terhes nők, krónikus betegséggel élő idősek és nagycsaládok is. (UNHCR 2024) <https://www.unhcr.org/hu/14339-az-unhcr-aggodik-az-ukrajnabol-erkezo-menekul-tek-magyarorszag-i-elszallasolasaval-kapcsolatos-jogszabalyi-valtozasok-miatt.html>

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

egyszer szállást találtak/kaptak (vagy az érkezésük után elfoglalt szállásukon laktak vagy – egyszer, vagy többször – tovább költözve másutt élnek). A fegyveres konfliktus elől menekülők közül a merítésünkbe bárki bekerülhetett az említett feltételek mellett: így az ideiglenes védelemben részesült ukrán állampolgárok, a kettős, magyar–ukrán állampolgársággal rendelkezők, avagy akár olyan harmadik országbeli állampolgárok is, akik a háború elől menekülve Magyarországon találtak menedéket.

Kutatásunk vegyes módszertani alapokon nyugszik: ukrainai menekültekkel folytatott interjúk ($N = 11$) valamint kvantitatív online kérdőíves mérés keretében ($N = 460$ fő).¹³ Az interjúk magyar, angol vagy ukrán nyelven folytak 2023 szeptemberében és novemberében között. A kvantitatív kutatás kérdőíve a kvalitatív kutatási fázis után, arra épülve készült el két nyelven (magyarul és ukránul). A kvantitatív online adatgyűjtés 2023 novemberében és decemberében zajlott.

A kvalitatív adatgyűjtés személyeit különböző segítő szervezeteken, valamint saját- és korábbi interjúalanyok kapcsolati hálóján keresztül értük el. A személyes, szóbeliségen alapuló interjú műfaja lehetővé tette, hogy a leghátrányosabb helyzetűek is megoszthatták a tapasztalataikat – így a korlátozott írás- és olvasáskészséggel rendelkezők is.¹⁴

Kvantitatív mérésünk online linkjét az ukrainai menekültek által látogatott weboldalakon, közösségi médiafelületeken osztottuk meg, így elhelyeztük azt a legfontosabbá vált Facebook-csoport felületén is (Segítségnyújtás MOST – Menekültek Online Segítő Társasága csoportja) – a legtöbb kitöltő ezekről az oldalakról származott. Emellett több szervezettől is nagyon értékes segítséget kaptunk a célcsoport elérésében (Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, Evangélikus Diakónia, Utcáról Lakásba Egyesület, Katolikus Karitás, Jezsuita Menekültszolgálat). Itt meg kell említenünk, hogy a választott módszertan miatt, a célcsoport szinte egészére jellemző online, közösségi média jelenlét ellenére, a korlátozott írás- és olvasáskészséggel rendelkező menekültek nem tudtak a mintánkba kerülni.

Kvantitatív adatfelvételünk a mintavételi lehetőségek, a választott kutatási módszertan miatt nem tekinthető reprezentatívnak, a belőle nyert társadalmi-demográfiai megoszlások, egyes eredmények tájékoztató jellegűek: lévén a mintavételhez semmilyen előzetes egzakttal nem rendelkezünk a Magyarországon közép- vagy hosszútávon maradó, az ukrán háború elől menekülők pontos számáról, kü-

¹³ Az ukrainai menekültek körében lefolytatott vizsgálat egy összetett kutatás részhalmazát képviseli. A teljes kutatás feltáró szekunder adatelemzésekre, kvalitatív szakértői interjúkra (24) és fókuszcsoportra, kvalitatív interjúkra befogadottakkal (11), kvalitatív interjúkra befogadók (6), kérdőíves online kvantitatív mérésre szolidáris szállásadókkal ($N=151$) és kérdőíves online kvantitatív mérésre elszállásolt ukrainai menekültekkel ($N=460$) épült. A kutatást végző szervezet a Szociometrum volt.

¹⁴ Az elemzés során interjúinkból idézeteket közlünk az eredmények alátámasztására, árnyalására. Az anonimitás kívánalmait szem előtt tartva az idézetek végén zárójelben jelezzük, hogy hányadik interjúból származik az adott részlet.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

lönösen a magyar–ukrán kettős állampolgárokéről, így a társadalom-demográfiai struktúrájukról sem.¹⁵

A MERÍTÉSEKBE KERÜLTEK JELLEMZŐI

Kvalitatív mérésünkben a 11 női interjúalany közül

- nyolcan Kárpátaljáról és hárman Kelet-Ukrajnából érkeztek;
- egy kivétellel mindannyian családosok és gyerekekkel jöttek;
- többségük férje már korábban Magyarországon dolgozott;
- mindenki a háború első hónapjaiban (2022. február vége – március vége) érkezett;
- részben barát, rokon vagy munkáltató nyújtott (szolidáris) lakhatást, részben szervezeti támogatással kerültek befogadásra (Segítségnyújtás FB csoport, Migration Aid, ULE, MÖSZ).

Kvantitatív merítésünkbe, a fenti megkötések mellett, mindazon 18 évnél idősebb ukrán állampolgárok, uniós (így például kettős magyar–ukrán) állampolgárok vagy harmadik országbeli állampolgárok is bekerülhettek, akik életvitelszerűen 2022. február 24. előtt állandó jelleggel Ukrajnában tartózkodtak. Az e dátumnál korábban érkezettek és/vagy a munkavállalási engedéllyel tartózkodást szerzők nem kerülhettek be az adatgyűjtésbe. Mintánkban az ukrán állampolgárok 71 százalékkal, a kettős – magyar–ukrán – állampolgársággal rendelkezők pedig 29 százalékkal képviseltetik magukat. A válaszadók kétharmada 2022. február–márciusban érkezett Magyarországra (tehát a mérés idején 20–21 hónapja már az országban tartózkodott), 20 százalékuk 2022 áprilisa és szeptembere között jött, a fennmaradó egytizednyi hányaduk pedig 2022 szeptembere után.¹⁶

A migrációs szakirodalmakból közismert megállapítás, hogy a gazdasági migrációban és a kényszmigrációban érintettek nem a származási országuk népességének véletlenszerű mintáját képviselik. Kogan és szerzőtársai egy 2022-es, kilenc

¹⁵ Az ideiglenes menekültstátussal (menedékes) rendelkezők földrajzi eloszlása ugyan nem nyilvános, de az egyébként is legfeljebb részinformációkat hordozott volna kutatásunk szempontjából, mert nem tartalmazza a biometrikus útvétellel az országban lévő, de be nem jelentkezetteket, és a kettős állampolgárokat. Szintén nem adhattak támpontot a kollektív szállásokon lévő területi eloszlásai, ahogy a BOK csarnokban megjelentekkel kapcsolatos statisztikai adatok sem, mert a tartósan itt maradó menekülteknek csak a töredéke került kollektív szállásokon elhelyezésre.

A kutatásunkkal nagyjából egy időben zajlott az UNHCR adatfelvétele (a TÁRKI közreműködésével), melynek szintén az ukrainai menekültek jelentették az elsődleges célcsoportját – N = 682 fő; azonban a felvétel sem volt reprezentatív az említett tényezők miatt, az abból megismerhető struktúrák legfeljebb óvatos összevetésre alkalmasak; eredményei esetünkben utólagos statisztikai korrekció (súlyozás) kivittelezésére nem voltak használhatók (Hungary: Multi-Sector Needs Assessment (December 2023) – UNHCR (<https://data.unhcr.org/en/documents/details/105324>)).

¹⁶ A Zaporizzsai területéről a mintába kerültek 7 százaléka, a Dnyipropetrovszki területéről pedig 6 százaléka menekült Magyarországra. A többi területről érkezők aránya 1–4 százalék között szóródott.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

különböző országban lakó, az ukrajnai háború elől menekülők részvételével lezajlott online kutatás eredményei alapján úgy találták,¹⁷ hogy az Unió területére kényszerből érkezettek körében felülreprezentáltak (nagyobb valószínűséggel hagyták el otthonukat) a háború által sújtottabb területekről származók, a kisgyermek nélküli fiatalok, az egyedülállók, a 26–35 évesek, a magasabb iskolai végzettségűek, a nagyobb anyagi forrásokkal rendelkezők és az angolul jól beszélők.

Kvantitatív kutatásunk alanyainak 37 százaléka Kárpátaljáról, a minta nagyobb része pedig a háború által közvetlenül érintett területekről származik. A válaszadók legmarkánsabb hányada a 30-39 éves korosztályba tartozik [összefüggést mutatva Koganék (2022) megállapításával], a 18-29 és a 40-49 évesek pedig nagyjából hasonló arányban képviseltetik magukat (22% és 23%). Szinte minden válaszadónk nő volt (95%).¹⁸ Esetünkben a kérdezettek 23 százaléka alapfokú vagy azt nem meghaladó végzettséggel bír, érettségi nélküli középfokkal 8 százalék, érettségivel 33 százalék rendelkezik, a felsőfokú végzettségűek aránya pedig 36 százalék.¹⁹ Ez azt jelenti, hogy a menekültek körében mind a felsőfokú végzettségűek, mind a legalacsonyabb végzettségi kategóriába tartozók felülreprezentáltságot mutatnak. Válaszadóink negyede valamilyen szinten beszél angolul (a többségi társadalom nyelvét, a magyart, 47 százalék beszéli). Továbbá a merítésbe kerültek háromnegyede nyilatkozott úgy, hogy nem élnek túl jó anyagi körülmények között.²⁰

A Magyarországra érkezett menekültek családi összetételét meghatározza az anya és gyermeke/gyermekei kombinációk: a válaszadók több mint 80 százaléka tartozik e körbe. Mindössze a kérdezettek 6 százaléka érkezett egyedül. A gyermekek körében 45 százaléknak egy, 34 százaléknak kettő, 31 százaléknak három vagy több gyermeke van.

A fenti adatok Magyarországon, az EU más tagországaiban tapasztalhatóól különböző, eltérő összetételű menekült csoport jelenlétét támasztják alá. Az eltérés különösen a diplomás végzettségi mutatónál,²¹ valamint a gyermekes anyák arányá-

¹⁷ A felmérésben (OneUA projekt) több mint 24 000, kilenc országban élő ukrán nő vett részt: Ukrajna, Lengyelország, Németország, Csehország, Olaszország, Hollandia, Románia, Magyarország és Moldova. A felmérésbe azok a menekültek kerültek be, akik e nyolc európai ország valamelyikébe vándoroltak, illetve azok, akik Ukrajnában maradtak és vagy Ukrajna más területeire menekültek (belső menekültek) vagy maradtak a lakóhelyükön. (<https://osf.io/tmgcd/>)

¹⁸ Az ukrán kormány statáriumot és általános mozgósítást hirdetett, amely megtiltja a 18–60 év közötti férfiaknak, hogy legálisan elhagyják az országot. Ezért a fogadó országokba érkező ukránok túlnyomó többsége nő és gyermek (lásd Eurostat – https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Temporary_protection_for_persons_fleeing_Ukraine_-_monthly_statistics).

¹⁹ Összefüggéseket keresve a származási területekkel az látszik, hogy a Kárpátaljaiak körében a diplomások súlya szignifikánsan alacsonyabb (29%), az aluliskolázottaké pedig magasabb (27%).

²⁰ Nélkülöznek (3%), hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak (33%), éppen kijönnek a havi bevételükből (38%).

²¹ Nyugat-Európában a menedékesek körében országonként nem ritka a felsőfokú végzettséggel rendelkezők 60-70 százalékot meghaladó aránya (például Németországban – legnagyobb befogadó – 76 százalék – Brücker et al. 2023).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

nál szembeötlő, de tetten érhető a jobb anyagi háttérrel élők számossága esetén is. A magasabb kvalifikáltságú, és jobb érdekérvényesítő-képességgel rendelkezők az országokat célozták meg, melyek vonzóbb és biztonságosabb alternatívát jelentettek számukra. Az eltérő összetételű menekült-csoportok ennek megfelelően eltérő feladatokat és kihívásokat is jelentettek a hazai és a nyugat-európai országok menekültügyi ellátórendszerei számára.

1. táblázat. A válaszadók általános jellemzői²²

Érkezés időpontja	2022 február	27%
	2022 március	41%
	2022 április-szeptember	20%
	2022 szeptember után	12%
Ahonnan érkezett	Kárpátontúli terület (Kárpátalja)	37%
	Kijevi terület	12%
	Harkivi terület	12%
	Zaporizzsai terület	7%
	Dnyipropetrovszki terület	6%
	Egyéb terület összesen	26%
Életkor	18–29 éves	22%
	30–39 éves	43%
	40–49 éves	23%
	50–59 éves	8%
	60 éves és idősebb	4%

²² Összehasonlításként az UNHCR felmérésében szintén 60 évnél fiatalabb volt a kérdezettek zöme (92%; ebből 18–34 évesek 41%, 35–59 évesek 51%). Válaszadók jelentős része közel egyező arányban azon ukrainai területekről menekült Magyarországra, ahogy azt mi is mértük (Kárpátaljáról 36%, Kijevi és a Harkivi területről 10–10%, Dnyipropetrovszki területről 6%). Felmérésünkben úgy tapasztalták, hogy válaszadók negyztizede rendelkezik felsőfokú végzettséggel, 45 százaléka pedig valamilyen középfokú végzettséggel – előbbi megoszlás egyezik az általunk megismerttel. A mérítésükbe kerültek 72 százaléka vélhetőleg 2022 szeptembere előtt jött Magyarországra – az eltérő adatfelvételi időpontok és eredmény-közlési mód miatt ezt becsülni tudjuk csak. Az ukrán, illetve az ukrán-magyar állampolgársággal rendelkezők szóródását adatfelvételük esetében szintén csak becsülni tudjuk (lévén válaszadók körébe bekerülhettek munkavállalási és egyéb engedéllyel itt tartózkodó személyek is): előbbieik aránya 76–82 százalék, utóbbiaké 18–24 százalékos lehet; mely értékek nem állnak távol mérésünk eredményeitől. A két mérés válaszadójának magyarországi területi szóródásait érdemben nem lehet összevetni az eltérő mintavételi stratégiák miatt.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

Legmagasabb iskolai végzettség	Alapfok vagy kevesebb	23%
	Középfok érettségi nélkül	8%
	Középfok érettségivel	33%
	Felsőfok	36%
Település típusa, ahol él	Budapest	59%
	Megyeszékhely, megyei jogú város	19%
	Egyéb város	10%
	Község	12%

Forrás: saját mérésünk, 2023

A Magyarországon közép- vagy hosszútávon maradni szándékozó menekültek lakhatása

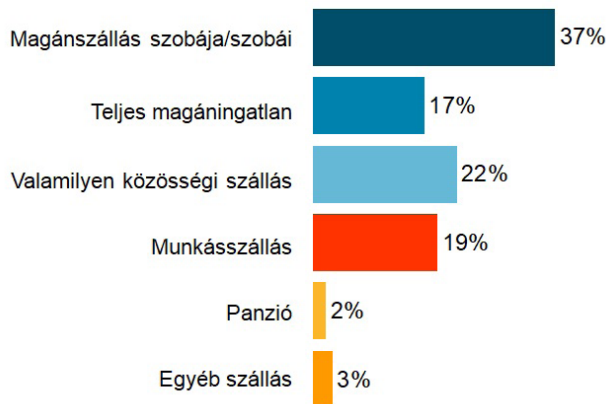
LAKHATÁS-ELSZÁLLÁSOLÁS A MAGYARORSZÁGRA ÉRKEZÉSKOR

Az Ukrajnából Magyarországra menekült, kutatásunk során megkérdezettek több mint fele érkezése után magáningatlanban talált szállást (egy lakáshoz/házhoz tartozó szobában/szobákban, önálló lakásban vagy házban). A válaszadók hozzávetőlegesen további egy-egyötöde pedig valamilyen kollektív szállásra, illetve munkásszállásra került. Mindez azt is jelenti, hogy a mintába kerültek négyötödének kezdeti elszállásolásában kevésbé beszélhetünk állami közreműködésről.

A kezdetben magáningatlanokban szállást találók körében a közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezők mutattak felülreprezentáltságot (az érkezésük időpontjától függetlenül), a munkásszállásokra beköltözők esetében a 2022 februárjában érkezők és a középfokú végzettséggel bírók voltak többségben, a kollektív szállásokra kerültek körét pedig a 2022 márciusában érkezők és az alapfokú- vagy az alatti végzettséggel rendelkezők, azaz a leghátrányosabb helyzetűek dominálták.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

1. ábra. Lakhatás-elszállásolás a Magyarországra érkezéskor
Forrás: saját mérés, 2023

Az elszállásoltak fele úgy nyilatkozott, hogy semmit nem kellett költeni első magyarországi lakhatásukra (magáningatlanokban szolidárisan elszállásoltak, közösségi szállások²³ és munkásszállások lakói²⁴), s további egytizede jelezte, hogy a szállásukért csak részben kellett fizetniük. Azonban a válaszadók 40 százaléka saját maga állta első szállásának költségeit Magyarországon.²⁵

A Magyarországra érkezés utáni első lakhatás megteremtésében a kapcsolati háló kiemelt szerepe mellett (34%), jelentősnek tűnik az albérleti hirdetések (25%) és a közösségi média felületek szerepe (16%). S ezzel közel azonos súllyal (16%) járulhattak hozzá a segítő szervezetek, egyházak a kérdezettek lakhatásának biztosításához. A BOK csarnokot viszont csupán a válaszadók 3 százaléka azonosította szállásselhelyezése vonatkozásában.

²³ A magyarországi szállással nem rendelkező, azt biztosítani nem tudó ukrainai menekültek számára a menekültügyi hatóság jelölt ki szállást. A Kormány 104/2022. (III. 12.) rendeletében szabályozta, hogy támogatást nyújt azon önkormányzatoknak, és egyéb magánszálláshelyeknek (20 fő fölött), akik az arra jogosultak elhelyezést biztosítják.

²⁴ A munkásszállásokon az érintettek fele költségmentesen került elszállásolásra – köszönhetően a már itt lévő családtagoknak, a munkáltatóknak és a 2022. márciusban meghozott törvényi rendelkezéseknek.

²⁵ Az eredmények nem tekinthetők reprezentatívnak, mert a kutatás céljainak megfelelően igyekeztünk minél több szolidárisan elszállásolt válaszadóhoz eljutni.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

ladta. Az interjúk az albérletkeresési nehézségek vonatkozásában azt is feltárták, hogy menekültként, különösen gyermekkel sokkal nehezebb albérletet találni, mint a többségi társadalom tagjainak. A kihívásokat jól mutatják az alábbi idézetek, melyek egy kárpátaljai és egy ukrán anyával készült interjúnkából származnak:

„Nagyon nehéz volt nekünk is albérletet találni, mert volt, hogy megállapodtunk szóban és jöttem volna este a szerződést is megkötni, és küldött egy üzenetet, hogy mégsem adja ki. Akkor ott nagyon összetörtem, nem is gondoltam, hogy ilyen előfordulhat. És akkor még ezután is hosszan kerestük.” (4)

„Magyarországon senki nem akar albérletet kiadni neked, ha gyerekekkel költözöl, mert a jogszabály szerint, ha nem tudsz fizetni, akkor sem tehet az utcára. Az ukrán menekült ismerőseim hasonló paraméterű lakásért kb. 300 ezer forintot fizetnek. Csak mert 2 gyerekük van, és senki nem akarja őket bérlőnek.” (7)

A LAKHATÁS ÁTSTRUKTURÁLÓDÁSA – LAKHATÁSI UTAK

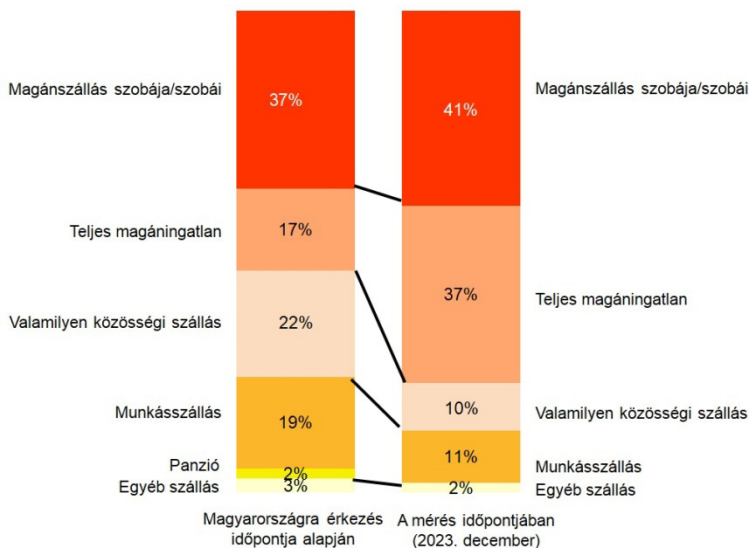
Mint az előbb láttuk, az Ukrajnából Magyarországra menekült válaszadók hozzávetőlegesen 50 százaléka érkezése után magáningatlanban talált szállást. Ez az arány a kérdezés időpontjára (2023. december) meghaladta a 75 százalékot.²⁶ E nagymérvű átrendeződésben jelentős szerepe volt a közösségi szállásokról és a munkásszállásokról való kiköltözéseknek: felmérésünk idején mindkét helyen feleannyian laktak, mint korábban, aminek fő mozgatója a vonatkozó törvényi rendelkezésekben kerecsendő.²⁷

²⁶ Az FRA (European Union Agency for Fundamental Rights) 2022. augusztus-szeptember között nyílt online felmérést végzett 10 európai országban (Magyarország, Lengyelország, Románia, Szlovákia, Bulgária, Csehország, Németország, Olaszország, Spanyolország, Észtország). A felmérés nem volt reprezentatív – eredményei inkább jelzésértékűek (ahogy az UNHCR-é és a miénk is), alapvetően 18–64 évesek alkották a teljes mintát; összesen N=14 685 főt (a válaszadók túlnyomó többsége nő volt – 87%). Magyarországról 310 fő töltötte ki a kutatás kérdőívét. A nők aránya 82 százalék volt körükben. E kutatás magyar vetülete azért is érdekes a számunkra, mert a felmérés során a 16 év feletti válaszadókat arról is kérdezték, hogy „jelenleg” (2022) milyen típusú szálláson élnek. A magyar válaszadók 55 százaléka lakott önálló ingatlanban (teljesben vagy egy részében). Ez az arány nincs távol az általunk, a kérdezett érkezésére – tehát a 2022-es viszonyokra – vonatkozó arányoktól. Közösségi szálláson 11 százalék lakott, illetve 24 százaléku „hotelekben, nyaralókban, fizető-vendéglátó helyen” kapott szállást. A magyar eredményeket esetlegesen torzíthatja, hogy a válaszadóknak nem volt lehetőségük munkásszállásokat szállásként megjelölni a kategória hiánya miatt. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cffb984f-b71d-11ed-8912-01aa75ed71a1>

²⁷ Jelentős hatása lehetett a 2023. augusztus 1-től hatályba lépő rendeletnek, ami az állami elszállásolásra jogosultak után igényelhető támogatás szabályaiban bekövetkező változásokra vonatkozott. Ezek közül a leglényegesebb, a lakhatásra kiható változást egyfelől az elszállásolási-étkezési fejpénzek csökkenése (napi 7 ezerről 5 ezer forintra), másfelől a hivatalosan nem dolgozó munkaképesek után járó állami támogatások (pl. kollektív szálláshelyre való jogosultság) megszüntése jelentették (337/2023. (VII. 24.) Kormányrendelet – e rendelet módosította a 104/2022. (III. 12.) Kormányrendeletet).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

3. ábra. A lakhatás átstrukturálódása
Forrás: saját mérés, 2023

Amennyiben nemcsak az általános átrendeződést nézzük, hanem azt is, hogy az egyes szálláskategóriák felől hova mozdultak vagy nem mozdultak tovább a kérdezettek, akkor az átstrukturálódásról árnyaltabb képet kapunk:

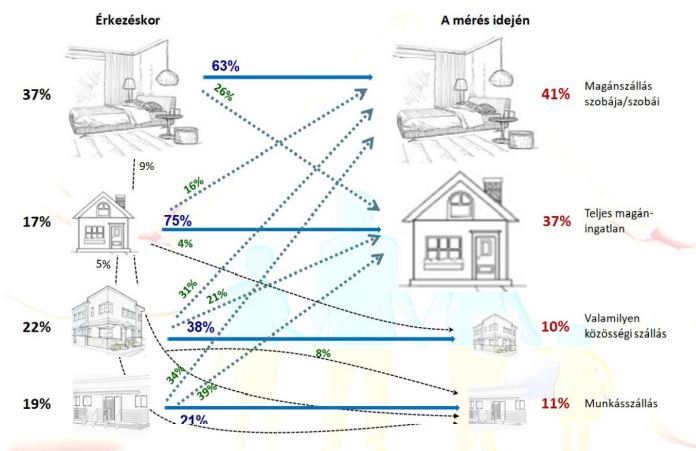
- A magáningatlanokban szállást találók többsége hosszútávon is meg tudta őrizni lakhatási státuszát (kilenctizedük a kategórián belül maradt).
- A közösségi szállásokon élők fele – belső, illetve külső kényszer hatására – szignifikánsan a magáningatlanok felé (ezen belül inkább a részingatlanok felé) mozdult. Feltételezhető, hogy ebben jelentős szerepe lehetett – munkavállalásuk vonzataként – a munkáltatón keresztül érvényesíthető állami lakhatási támogatásnak.²⁸ A közösségi szállások kérdezett lakóinak négytizede maradt – maradhatott szálláshelyén 2023. decemberig.

²⁸ A lakhatási támogatás a munkáltató és munkavállaló részére akkor jár 2023. augusztus 1-től (337/2023. (VII. 24.) Korm. rendelet. „3/A. §), ha a menedékest vagy kettős állampolgárt Magyarországon foglalkoztatják, határozott vagy határozatlan idejű munkaviszonyban, minimum 20 órában. A szállásadóknak és a munkáltatónak a munkavállaló elszállásolásáról szóló szerződést kell kötnie. A támogatás azt követően jár, hogy megkötötték a munkaszerződést, az elszállásolási szerződést, valamint a munkaadó benyújtotta a szükséges kérelmet és mellékleteket. A támogatást a munkaadó havonta kapja, a támogatás összege alapesetben az elszállásolási szerződés szerinti havi szállásdíj összegével egyenértékű (a munkáltató által igényelhető lakbértámogatás már 2022. március után járt, ami a fenti időpontig legfeljebb a bérleti díj 50 százaléka vagy 30-60 ezer forint volt).

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

- Az érkezéskor munkásszállásokon elszállásoltak háromnegyede továbbköltözött valamilyen magáningatlanba. Az érintettek jelentős része feltehetően ebben az esetben is a munkáltatónak járó lakhatási támogatások növekedése révén részesülhetett magánszállás-alapú lakhatásban.

4. ábra. Lakhatási utak
Forrás: saját mérés, 2023

A kérdezettek hattizede teljes egészében maga fizette a lakhatását a felvétel idejében (érkezéskor még csak alig négytizedük tartozott e kategóriába), nem fizetett érte negyedük (a szolidárisan lakók és a kollektív szállásokon élők), 14 százalékuk esetében pedig egy szervezet vagy egyház állta részben vagy egészében a költségeket.

A lakhatásukat saját maguk finanszírozók döntő többsége (70%) is időről időre arra kényszerült, hogy eseti albérlettámogatásért folyamodjon egy-egy segítő szervezethez (pl. Evangélikus Diakónia, Katolikus Karitás). A támogatást elnyerők, jellemzően alkalmanként 40-100 ezer forint hozzájárulást kaptak albérleti díjuk kiegyenlítésére (általában egy-két alkalommal részesültek albérlettámogatásban a kérdezettek, de egyes érintettek 5 alkalmat meghaladón kaptak ilyen segítséget). A segítőszervezetek közül kiemelendő az Utcáról Lakásba Egyesület, amely hosszútávon fedezte az albérleti költségek meghatározó részét.

A 2022-ben újra nyíló Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alap jelentős forrásokat biztosított komplex lakhatási programok lebonyolítására, melyek az albérleti költségeket teljeskörűen fedezték. Az első ilyen – egy-másfél éves – projekt a Magyar Máltai Szeretetszolgálathoz kötődött.²⁹

²⁹ 2023 augusztusától ugyanez az Alap (MMIA) támogatta a Magyar Vöröskereszt által koordinált projektet is, mely a korábbihoz hasonlóan, a kiválasztott programrésztvevők lakhatási költségeit fél éven át teljes egészében állta.

KÖZELKÉP – TANULMÁNYOK

többségben (az esetek öttizedében). Az interjúinkban megosztott befogadás történetekben is az ismeretlenek alkotják a szolidáris szállásadók zömét, de mindkettőre van példa:

„Az ULE (Utcáról Lakásba Egyesület) szerzett nekünk egy szívességi lakást, egy Brüsszelben élő fiatalember felajánlotta a lakását a XI. kerületben. Ahol aztán 3 hónapig laktunk.” (3)

„Budapesten él egy barátnőm már 10 éve, és az ő barátjának a lakásába költözhettünk be fél évre. Ez a VIII. kerületben volt, és szívességi lakhatás volt, csak a rezsit kellett kifizetni.” (7)

2. táblázat. A szolidárisan megkapott magáningatlanok tulajdonosi szerkezete

A befogadott által ismeretlen személyé volt	50%
Rokoné/baráté/ ismerőse volt	31%
Egy cégé volt	12%
Egy szervezeté, egy egyházé volt	7%

Forrás: saját mérés, 2023

A kérdezettek jó lakáskörülmények közé kerültek szolidáris lakhatásuk során: a hosszabb-rövidebb idejű használatra átadott ingatlanok nagyjából négyötöde összkomfortosnak, egyötöde pedig komfortosnak számított. Az ingatlanok fele részben, másik fele teljesen berendezett volt a beköltözéskor.

A szolidáris lakhatáshoz való hozzáférés vonatkozásában a kapcsolati háló számított elsődlegesnek (az esetek felében). E mellett a közösségi média felületek szerepe (30%) bizonyult jelentősnek. Az alábbi interjúrészlet ezt példázza, és egyben arra is rávilágít, hogy digitális és interperszonális készségek birtokában jelentős társadalmi hátrányból is vezethetett út (az önálló lakhatást megalapozó) szolidáris lakhatás felé:⁴⁰

„Egy munkásszállón laktunk először, ami nagyon nem volt jó. (...) a neten, a segítségnyújtás csoportban, ahol sokan kaptak segítséget, írtam egy posztot, hogy keresünk valamilyen lakhatást. Megismertünk segítőkét, és bekerültünk egy szívességi lakásba, ahol néhány hónapot lakhattunk.” (2)

⁴⁰ Itt érdemes megemlíteni, hogy a magánszállás alapú szolidáris lakhatáshoz való hozzáférés, a fent említett tényezőkön túl, jelentős társadalmi egyenlőtlenségeket mutatott. Így például az ukrainai menekültek körében leghátrányosabb helyzetű csoportba tartozó kárpátaljai romáknak sokkal kisebb esélye volt az állampolgári befogadásra, mint a nem roma származásúaknak. A romák iránti kisebb befogadási hajlandóság-mintázat kvalitatív kutatásunk mindhárom szegmensében – a segítőszervezetekkel és a szolidáris szállásadókkal/befogadottakkal készített interjúkban – megmutatkozott.

